

Nagy Zita

„Mert kell egy hely, hol nem fáznak a csillagok...”¹

Gárdonyi Egerben

Egert elfogulatlan megítélni bajos annak, akinek – nem saját érdeméből – de felnőtté válásának terepe lehetett. A – szűkebb értelemben vett – szülőföldhöz, a fogékony fiatal évek emlékterhes színteréhez való kötődés különleges, ösztönös és emberi, amely talán mindenkién, vagy a legtöbbszörben létező érzés. Mintegy kényelmesen hétköznapivá vált kapcsolat, amelyben az adott hely hibáit látjuk, de elfogadjuk, azonban szépségeit gyakorta már észre sem vesszük, kézenfekvőként tekintve azokra, ám az újrafelfedezők titkolt boldog büszkeségével konstatálva abban pillanatban, amelyben mások rácsodálkoznak. De mivel természetünk olykor nyughatatlan, épp a megszokás, a nem kellően távoli, a nem eléggé idegen illatok és fények folytán, a minden kereszteződésnél édes-bús magánmentők vaskos kontúrjaitól vakon, vágyik olykor feloldódni az ismeretlenben. Akiknek azonban önként választott, meglelt otthona lett a térség, amelyet más adottnak vett, újfajta érték- és aspektusképző példaként bírhat.

Közülük egyik, az az idén pontosan száz évvel ezelőtt „*eltűnt láng*”², amelynek fénye azonban éppoly intenzitással borul Eger fölé, akárcsak akkortájt. Drasztikusan modern, technikailag túlfeljlett évtizedeink távlatából merev gyakorlatiassággal Gárdonyit akár, mint Eger egyik legjobb marketingese is aposztrofálhatnánk hanyagul. Meg sem illik kérdezni; hol volt akkor még bármi abból a mindennapi elektronikus, virtuális rutinból, amely most, mint levegő, láthatatlan is létezik. A város „remetéjének” – valójában a szemlélődő lélek ihletett magányában kibontakozó – tolla megragadta közös történelmünk széles intervallumának azt az arasznyi szeletét, amelyet művészi szinten nemcsak – komoly kutatómunkákat végző – szellemmel, még inkább tiszta szívvel álmodott meg. Amely – bizakodásra ad okot – az idő próbáját nemcsak csorbítatlan állta, fölé kerekedni volt képes; amely nem csupán irodalmi élményt és ismeretet, de a térségén túl, nemzeti történelmi tudatot és öntudatot adhat. Már abban az esetben, ha csak az *Egri csillagokon* kívüli remekeit vennénk alapul, bizonyos mértékben akkor is felhívta volna a fi-

¹ *Ég és föld között* című dal (Presser Gábor – Sztevanovity Dusán – Horváth Péter nagyszerű musicalje, A *padlás*, ősbemutatója: 1988 Vígszínház, Egerben 1991-ben került műsorra)

² Gárdonyi Géza: *Ha meghalok* című vers

gyelmet a településre, mint elvonult, de termékeny munkásságának csendes alkotóhelyszínére. Azzal azonban, hogy főműve témájának az 1552-es egri ostromot választotta, azáltal, hogy még címadásában sem ismert alkut; a várossal végleg eljegyezte magát. A legjobb értelemben vett vice versa kapcsolat ez, Gárdonyi életre keltette a várost, és a város életben tartja szeretett íróját.

Időnk homokórája feje tetejére nem állítható, így bárhol máshol felnőni nem tudhatom, milyen lehetett, csak azt ismerhetem, Egerben milyen volt. Amiképp talány, merre-mikor végződik majd az életem, de bizonyos az, hogy Egerben kezdődött, meghatároz. Errefelé Gárdonyi Géza neve, sűrű „jelenléte” igazából mindig is magától értetődőnek, természetesnek tűnt. Csekély az esélye, hogy valaki már egészen fiatalon ne hallana róla; a város békés kulturális szimbiózisban él Gárdonyi örökségével. Alakja és valós vagy megálmodott³ hősei szerte köszönnek vissza köz- és oktatási intézmények, utcák neveiben, sziluettheik számos köztéri műalkotásban tükröződnek, olvadnak az ottaniak mindennapjaiba. Az író nevét viselő gimnázium már legkorábbi magánhistoriám lapjain szerepel, mint lelkesen bebíflázott információ, ha édesanyám munkahelyéről kellett nyilatkozni. Révén alkalmam lehetett már óvodásként is az épület patinás folyosóin bóklászni, padjaiban ülni, különleges üveghídján át az előtte álló Daidalosz-szobor⁴ magasságába repülni. Az intézmény később testvéremnek, unokatestvéreimnek alma matere volt, amelyet számomra pedig szemben, a csupán egy zebra távolságra, a híres várkapitány nevét viselő, ugyancsak történelmi gimnázium jelentett, sokkal később pedig a fiatal végvári vitézről elnevezett iskola falai közt állíthattam ki⁵ festményekből, selyemfestett anyagokból, ahogy a végzősként elnyert Gárdonyi Alapítvány emlékérmét is őrzöm kékbársony kazettájában.

Én nem választottam, mint Gárdonyi Egert, részemre így rendeltetett, számomra „*messzeringó gyerekkorom világa*”⁶. És megannyi hely van a földön, amelyet csodálok. Igazából, mindenhol lelni valami ámulatba ejtőt úgy, ahogy egyként förtelmest is (bárhol, ahol csak ember él), és vannak helyek, amelyeket szeretek, ahol igazán ismerősként mozgok és otthonosan lakom. De csak egyetlen, ahol otthon. A szó legmélyebb, makulátlan értelmében.

Ez múltam, amely utólag nem módosítható; és semmiért nem is tenném. Bárhol élünk is, a szülőhelyhez való kötelék több kéne, legyen, mint fennakadni rossz vagy jó élményeink váltakozó hullámhosszán, valamely belsőbb rezgés ez, már-már transzcendens frekvencia, amely ha elfogult is, önmagunk hiteles megisme-

³ pl. Cecey Éva

⁴ Segesdi György, 1964

⁵ szervezte és megnyitotta Teleki Klári

⁶ Radnóti Miklós: *Nem tudhatom...*

résének feltétele, vélt vagy valós individuumunkhoz való hűség, az ahhoz való viszonyulás egyetlen tisztességes módja, a „*ne csak akkor szeresd...*”⁷ attitűd egyetlen vállalható lelkiismerete. Származásunk – anyanyelvünk, a magán és közös történelmünk, a körülöttünk levők mind – „*fatörzs*” volt, amelyből, mint „*gyöngye ága nőhettünk*”⁸; azt tagadni felesleges, felejtetni kár, építeni rá szükséges. Ha ködösítjük, eredetünknek ellentmondunk, nem a nemzetet, nem a helyet, nem a politikát bíráljuk, önmagunk csaljuk meg.

Teljességgel meg nem ítélem, Gárdonyinak szerepe (és ha igen, mekkora) volt szülővárossal (akár az irodalommal) szembeni gyengéd részrehajlásomban. De úgy gondolom, neki is köszönhető, hogy ott szinte lehetetlen felnőni legalább leheletnyi hazafias lendületre, történelmi tudatra szert ne téve. Saját gyermekkoromból csak azt ismerhetem, hogy nem volt köztünk olyan óvodáskorú, aki a *Végvári harcok*⁹ monumentális szoborcsoport lovainak lábai közt legalább egyszer ne kergetőzött volna, hogy a *Gárdonyi Emlékház* látogatása többszöri iskolai program volt, hogy meg nem számolhatom, a nyári vakáció hány napján élveztük a *Dobó téren* előadott *Eger kis csillagai*¹⁰ című zenés történelmi játékot, amelynek személyességét a közeli barátok, osztálytársak szereplése tette teljessé. Emlékszem, hogy az egri vár napján kisiskolásként természetes volt a részvétel a hagyományörző programokon; vaskos ágyúgolyókat emelgetve, várfalat mászva, korabeli, forró viaszpecsétet nyomva, íjászodva. Ahogy arra is tisztán emlékszem, hogy a gimnázium rajzsakkör keretében milyen élmény a vár remek panorámáit kihasználva impulzív akvarelleket készíteni. Arra, hogy nincs autentikusabb élmény, mint az *Egri csillagok*¹¹ musical megtekintése maga a várfalak biztosította impozáns díszlet előtt, hogy kamaszként milyen barátokkal a péntek délutánokat a *Dobó bástya* teraszán tölteni. Szeretni az érzést, hogy a *15 óra 52 perckor*¹² a várból eldurranó lövésre eggyel nagyobbat dobban a szív, a derűt, amely elfog, amikor az *Egri Vitézlő Oskola*¹³ felvonulása ütemes dobpergésekkel az ablakom alatt halad el, repítve zászlóikat egészen az emeletig. Szeretni az emléket, hogy a kötelezőt kicsit otthon érzettel olvashattam, hogy az eskü szövegét memoriterként mi a várban mondhattuk fel. A különleges örömet, hogy a *Jumurdzsák gyű-*

⁷ *Dobó esküje* (kezdősor) az *Egri csillagok* musicalváltozatában

⁸ Radnóti: Nem tudhatom...

⁹ Kisfaludi Strobl Zsigmond, 1967 (akkor még a Dobó téren, később a Végvári Vitézek terére került át)

¹⁰ rendező: Venczel Valentin, zene: Huzella Péter, író: Zalán Tibor; első bemutató 2001

¹¹ Várkonyi Máttyás – Béres Attila

¹² mindennapi díszlövés az 52-es diadal emlékére

¹³ 1996-ban alakult egyesület

*rúje*¹⁴ című kalandjáték és regény is a jól ismert színtereken kalauzol, alapul véve Gárdonyit, azonban történetét már a jelenkori Egerbe költöztetve. A megszokást, hogy az ország legmagasabb minaretjét újból és újból megmásszam minden távolabbról érkező ismerősömmel, hogy nyáréjszakán, a patakpart lépcsőin ülve bort kortyoljunk – megesett, véletlen épp *Egri csillagot*¹⁵ –, miközben illusztris szobortársaság¹⁶ vesz minket körbe. Szeretem, hogy az útvonalam épp Gárdonyi háza előtt vezet el, amikor a számomra egyik legkedveltebb, eldugott kis zajtalan zsákutcába tartok, amely mint egy balkonként néz a városra, festői látványt ajánldékozva. Ahol nemcsak érteni, de megérezni is lehet, az írónak mit jelenthetett a vidék, amikor édesanyjának így nyilatkozott Eger kapcsán: „*Valami csöndes helyet kell választanunk... ahol én is írhatok.*” Valamint „*Találtam egy kis házat. Az maga nem ér semmit, de a fekvése megfizethetetlen.*”¹⁷

„*Mert kell egy hely, hol minden szellem látható. / Mert kell egy hely, hol minden szólam hallható. / Mert kell egy hely, hol nem fáznak a csillagok,*”¹⁸ – fogalmazódik meg hasonló igény *A padlás* című musical dallamai közt is találón. Amelyek egyben kisgyermekkorom legelső színházélményét jelentették, a szintén Gárdonyi nevével büszkélkedő teátrumban, hogy attól kezdve az egri éveket végigkísérjék az előadások, az évről évre kiváltott – mi más lett volna neve – *Dobó István színházberlettel*.

A helyi – de a határokon belül és túl robusztus hidat képező – *Agria folyóirat*-ban olvashattuk Ködöböcz Gábor, a főszerkesztő vallomásos, remekbe szabott lapindítójában: „... *sokakkal együtt magam is fájdalmas hiányként éltem meg azt, hogy Gárdonyi Géza és Kálnoky László városában nem jelent meg folyóirat.*” A nevezett folyóiratnak azóta jelen száma kereken a 60., idén télen pedig már 15 éves lesz. Gárdonyi kulturális hagyatéka állandó elevenséggel honol az egri atmoszférában, mind közösségi szinten, mind a személyes élet apró mozaikjainak sokszínűségében. Azért, hogy utána egészen váratlan helyen köszönjenek vissza, és ne értsék török utastársaim a 6-os bécsi metrón, min mosolygok egy mogorva november délután, amikor szerelvényünk felszíni hídján áthaladva az alattunk lévő négysávoson az *Egertej* – valószínűleg a kint élő magyarok tejföl és Túró

¹⁴ 2006-os kalandjáték, „interaktív film”, meglepően jó, a korát meghaladó, minőségi panoráma képekkel Egerről, 2011-ben regényváltozata is megjelent, alkotói: Pierrot és Szélesi Sándor

¹⁵ 2010-ben született meg az Egri Bikavér fehér „párjaként”, minimum 4 szőlőfajtából kell készülnie

¹⁶ mögöttünk a *Végyári harcok*, mellettünk *Vicuska és Gergő* (Szanyi Péter, 2021, Végyári Vitézek tere), előttünk *Gárdonyi Géza* (Kutas László, 2014, Gárdonyi Géza tér)

¹⁷ Gárdonyi Géza utca (<https://mindenamieger.blogspot.com/2016/10/gardonyi-geza-utca.html>)

¹⁸ *Ég és föld között* című dal (Presser Gábor – Sztevanovity Dusán – Horváth Péter: *A padlás*)

Rudi nosztalgikus hiányolását orvosolni kész – fehér furgonja robog el velünk párhuzamosan. Majd még nagyobb derűvel azon, mikor a következő megállóban, a könyvesbolt kirakatában a *Sterne von Eger*¹⁹ című kiadvány incselkedik. Innen már lehetetlen volt, hogy gondolatban ne törjenek fel olyan messzemenő összefüggések, mint Gárdonyi apjának bécsi Ziegler gyára, az Oszmán Birodalom, a Hunyadiak, lám, Mátyásnak Bécsben is udvara volt, eszembe jut hirtelen; Hunyadi Mátyás volt az elemi iskolám is Egerben, de rögtön utána az is, Kányádi *Halottak napja Bécsben* című kiváló versében szintén megidézi a Kolozsváron született nagy királyt.

Nem tudhatom, másnak mit közvetíthet a 2005-ben, a *Nagy Könyv*²⁰ címet is kiérdemlő regény, vagy értik-e a mai általános iskolások? Egyéb írásai, a több, mint száz éve keletkezett munkák, amelyek egy része történetileg még későbbi időkbé²¹ repít vissza, nem bontanak formát, direktbe nem filozofálgatnak, azonban gyönyörűen mesélnek, mit mondhatnak most a modern olvasónak? Kíváncsiságomat kellemes csalódás érte, kisebb kutatás alapján – az egyébként (klasszikus) szépirodalmat nem feltétlen előnyben részesítő olvasók körében is – Gárdonyi igen csak közkedvelt író 2022-ben is.

Regényeit, novelláit időnként újból fel-felütve teljesen világossá válik, hogy művészete pontosan attól olyan fontos, attól lesz épp aktuális és ma még szükségesebbé, hogy semmi másra, csupán a régi, alapvető értékekre koncentrál, épp olyanokra, amelyeket egy jó ideje folyvást megkérdőjeleznek, összezavarnak, nem számít, elterelésként teszik, vagy tényleg komolyan gondolják, egyként groteszk.

Míg a nagyhatalmi erőfitogtatás helyet és lehetőséget lelt magának, hogy mindennemű szabályt felfüggesztve tombolhasson, a világ másik része duzzogó dedósként szimbólum-szankcionálva veri a földet, nem törődve azzal, hogy közben a saját ökle is belelilul. Korábbi lufi-eszméit cifrázza tovább, genderkedik, naponta ítél újabb kifejezést „inkorrektnek”, ennek okán bőszén cserélik le a németek a Zigeunersauce²², az osztrákok az *Asien Grüner Tee*²³ címkéit, ahogy egyes franciákat a *thé noir*²⁴ bánt (megjegyezném, *thé blanco*²⁵ teafajta is létezik, amely

¹⁹ az *Egri csillagok* német nyelvű kiadása

²⁰ A *Nagy Könyv* című térplasztika is őrzi emléket (Popovits Zoltán, 2006, Klapka u. – Egészségház u. sarok)

²¹ pl. *Isten rabjai, A láthatatlan ember*

²² „cigányszósz”, helyette azonban „Paprika Sauce Ungarische Art” (azaz „magyaros paprika szósz”) lett (a csípős íz miatt)

²³ „ázsiai zöld tea”, helyett inkább a citromos-gyömbéres zöld tea elnevezést tartották semlegesnek

²⁴ fekete tea

²⁵ fehér tea

persze senkit nem zavar). Hetente talál újabb olyan kisebbséget, közösséget, akit egyenlővé, de legalábbis még egyenlőbbé akar tenni a többinél. Nem érzi a paradoxont abban, mint klímavédelmi konferenciák kapcsán körbepülni a földet, hogy a sportolók többet térdelnek, mint mozognak, hogy mindent semlegesnek kell kezelni, de az objektív tényeken mégis mindig valaki felháborodik, hogy az „elfogadás” kivont kardú kultúrájában a saját biológiai nemet nem kell elfogadni, ha megváltoztatni is lehet. A nyugat erősen újraértelmezett liberalizmusával addig feszíti a szabadságot, míg a rend összecsuklik alatta.

És akkor számunkra még mindig van egy Gárdonyi, mint „*fehérék közt egy európai*”²⁶, aki a szeretet egyenes nyíltságával, a józan ész letisztult bölcsességével érzékletes, valóság-hű képeket fest, amelyek vonzása épp egyszerűségükben, klaszszikus értékeikben rejlik. Hogy a káosz-ból kimaradva, a „*csillagok közötti titkos úton*”²⁷ emlékezhessünk, akár az égbolt felettünk, kollektív és magántörténelmünk felül nem írható, az árnyai – de ami fontos, – a fényei sem.

Gárdonyi Géza Emlékház

²⁶ József Attila: *Thomas Mann üdvözlése*

²⁷ *Ég és föld között* című dal (Presser Gábor – Sztevanovity Dusán – Horváth Péter: *A padlás*)